

2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2003. – 464 с.
4. Леонтьєв О.О. Основи психолінгвістики. – М.: Смысл, 2003. – 288 с.
5. Лещенко Г. Система ситуативних завдань до уроків розвитку зв'язного мовлення // Українська мова і література в школі. – 2004. – №5. – С.13-18.
6. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови: Конструювання. Редагування. Переклад. Посібник для вчителів. – К.: Рад. шк., 1984. – 223 с.

УДК 37.03

Попова Л.О.

ЗАСВОЄННЯ МОВЛЕННЄВИХ ПОНЯТЬ УЧНЯМИ 5-7 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВДОСКОНАЛЕННЯ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

Навчання української мови в сучасній загальноосвітній школі відповідно до концепцій мовної освіти повинно бути спрямоване на те, щоб сформувати особистість, яка вільно володіє засобами мови в будь-якій мовленнєвій ситуації, аргументовано висловлюючи власні думки, дотримуючись правил мовленнєвого етикету [1]. Відтак постає необхідність надання пріоритету комунікативно-діяльнісному й функціонально-стилістичному підходам до вивчення мовних явищ як підґрунтя для свідомої, осмисленої роботи над формуванням мовленнєвих умінь і навичок учнів.

Вирішення цих завдань безпосередньо пов'язане з реалізацією комунікативної мети курсу рідної мови – виховання мовної особистості та формування умінь і навичок вільного володіння рідною мовою в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), правильного користування її стилями, формами і жанрами [2], що, на нашу думку, неможливе без ефективного засвоєння мовленнєвих понять.

У ряді лінгвістичних та лінгводидактичних досліджень висвітлено особливості роботи над засвоєнням школярами мовленнєвих понять (О.Біляєв, І.Гальперин, Г.Іваницька, М.Іпполітова, В.Капінос, Т.Ладиженська, В.Мельничайко, М.Пентилюк, М.Стельмахович, Г.Шелехова та ін.). Однак недостатньо висвітленою залишається проблема засвоєння учнями 5-7 класів мовленнєвих понять під час удосконалення монологічного мовлення.

Мета статті – довести, що робота, спрямована на глибоке засвоєння учнями мовленнєвих понять сприятиме підвищенню рівня їхніх мовленнєвих умінь і навичок.

Система роботи з удосконалення монологічного мовлення повинна бути побудована таким чином: від засвоєння елементарних мовленнєвих понять до їх використання під час створення монологу, від спостережень над текстами-зразками – до розвитку мовленнєвої майстерності в умовах активних форм комунікації. Це свідчить про те, що засвоєння мовленнєвих понять повинно здійснюватися під час аналізу текстів різної стильової і жанрової належності та відповідно стати підґрунтям до створення учнями власних монологів.

Так, з метою підготовки семикласників до складання наукових монологів радимо використовувати завдання аналітико-мовленнєвого характеру на основі текстів наукового стилю, що передбачають аналіз текстів-взірців, під час якого формулюються мікротеми тексту, з'ясовується їх вплив на формулювання теми, визначаються тип і стиль мовлення, виділяються мовні засоби, які указують на основні ознаки стилю, оцінюється їх використання в тексті, складається його план та продовження. Наприклад:

Рукописними книгами називають кодекс, що містить твір художнього, релігійного, юридичного або іншого змісту, написаний вручну. Найдавніші рукописні книги з'явилися в Україні у період Київської держави із запровадженням християнства. До них належать такі

рукописні пам'ятки: Остромирове Євангеліє, Ізборники Святослава, Добрилове Євангеліє та інші.

Найдавніші книги переписувались на пергаменті, лише з XII-XIV ст. Почали користуватись матеріалом місцевого виробництва. Давні книги переписувались уставом – високим, урочистим письмом, що передбачав пропорційність кожного знака. У художньому оформленні книг переважали орнаменти “візантійського” і “звіриного” типу, мотиви, запозичені з книг болгарського походження, проте з включенням оригінальних елементів (Г.Чуба).

1. Прочитайте висловлювання.
2. Доведіть, що перед вами текст. Які ознаки тексту вам відомі?
3. Це монолог чи діалог? Чому ви так вважаєте?
4. Яке слово (словосполучення або речення) можна було б винести з тексту в його заголовок?
5. Визначте мікротеми й тему тексту.
6. Доведіть, що текст є розповіддю. Назвіть слова, що вказують на послідовність подій.
7. Випишіть ключові слова й словосполучення, за якими можна відновити текст.
8. Складіть простий план тексту. З якою метою, на вашу думку, складається план?
9. Продовжіть текст розповіддю про відомі вам літературні пам'ятки.

Система роботи з удосконалення монологічного мовлення учнів передбачає не лише ознайомлення й вивчення ними мовленнєвих понять, необхідних для створення монологу, а й перевірку рівня їх засвоєння, яка здійснюється переважно за допомогою оцінно-контрольних вправ, що виконуються групами та індивідуально. У більшості випадків це тестові завдання, у процесі підготовки яких ураховуються такі особливості: відносна простота процедур, безпосередня фіксація результатів, можливість виконання індивідуально, зручність комп'ютерної обробки, короткочасність, наявність установлених стандартів (норм) [3: 152].

Беручи до уваги умови застосування тестових завдань, розроблених А.Нікітіною, виділяємо такі: володіння учнями комп'ютером; чіткість формулювання питань і прогнозування однозначної відповіді; підпорядкованість тестових завдань одній меті – перевірити рівень засвоєння мовленнєвих понять; послідовність і взаємообумовленість запитань; стандартизацію й регламентацію відповідей; обмеженість вибору відповідей; індивідуальне виконання учнями тестових завдань; попередню підготовленість учнів до здійснення тесту; вироблення критеріїв оцінювання.

Тести необхідно розробляти за варіантами, які диференціюватимуть ступінь складності завдань за рівнями – репродукція знань, їх практичне застосування. Це пояснюється тим, що, з одного боку, вони сприяють перевірці оволодіння учнями мовленнєвими поняттями, розвиткові творчих можливостей учнів, з іншого – це ефективний прийом перевірки знань учнів у письмовій формі, який має репродуктивний характер: “учень здійснює аналітичні дії запрограмовано, не створюючи, а вибираючи аргументи для доведення своїх думок” [3: 153]. У нашому випадку він стає підготовчим етапом до створення учнями монологічних висловлювань. Наводимо зразок тестового завдання, запропонованого п'ятикласникам:

I рівень.

* Дайте відповіді на запитання, обираючи серед запропонованих правильну відповідь.

1. Такими ознаками, як пов'язаність речень за змістом; наявність основної думки, її розвиток, певна послідовність речень; зв'язок речень між собою за допомогою займенників, синонімів, повторів, спільнокореневих слів, сполучників, характеризується:

а) текст; б) абзац; в) речення.

2. Тема тексту – це...

а) частина теми, об'єднана мікротемою; б) те, про що (або про кого) в ньому ідеться, тобто його зміст; в) те, до чого він закликає, чого навчає.

3. Стилїстика української мови розрізняє такі стилї:

а) розмовний, науковий, художній, публіцистичний; б) науковий, художній, офіційно-діловий, публіцистичний; в) розмовний, науковий, художній, офіційно-діловий та публіцистичний.

4. Залежно від мети й змісту мовлення поділяється на такі типи:

а) розповідь, опис, роздум; б) розповідь, міркування, роздум; в) опис, роздум.

5. Опис предмета може бути складений у стилях:

а) науковому й художньому; б) науковому, художньому і публіцистичному; в) розмовному й художньому.

6. Забезпечити точність інформації про характерні ознаки предмета, особи або явища – це мета:

а) художнього опису; б) розмовного опису; в) наукового опису.

7. Створити образ предмета, особи або явища, викликати до нього певне ставлення – це мета:

а) художнього опису; б) наукового опису; в) розмовного опису.

II рівень.

* Прочитайте текст.

Щедрий їжачок.

На світанку неподалік від мене щось зашелестіло листям. Прислухався.

Кроків за два від мене пройшов круглий нашорошений їжачок. Він був увесь прикрашений невеличкими лісовими грушами. Якусь хвилину зачудовано дивився на мене з-під насуплених брів, потім пройшов до своєї схованки. Коли вийшов звідти, глянув на мене маленькими оченятами.

Весь день і ніч їжачка не було. Я вирішив, що він більше не повернеться до своєї комори. Та на світанку він повернувся з трьома яблуками, наколотими на голки. Підійшов зовсім близько до мене, хуркнув.

Так було і наступного дня. Їжачок ніби взявся постачати мене їжею – носив то яблука, то груші (За Ю.Збанацьким).

* Виберіть із запропонованих відповідей на запитання правильний варіант.

1. До якого стилю мовлення належить аналізований текст:

а) розмовний; б) науковий; в) художній?

2. Визначте сферу використання цього стилю мовлення:

а) суспільне життя; б) наука, техніка, освіта; в) художня література?

3. Текст належить до мовлення:

а) діалогічного, б) монологічного?

4. Якого типу мовлення цей текст:

а) розповідь, б) опис, в) роздум?

5. Назвіть засоби, за допомогою яких речення поєднано в текст:

а) займенники, сполучники; б) синоніми, в) спільнокореневі слова.

Виконання такого типу вправ забезпечує підготовку учнів до комплексного аналізу текстів, сприяє формуванню вмінь і навичок орієнтуватися в ситуації спілкування, визначати тему й основну думку висловлювання, з'ясувати тип і стиль й відповідно до цього прогнозувати структуру майбутнього монологу.

Звичайно, у межах однієї статті важко висвітлити всі аспекти порушеної проблеми. Подальшим перспективним напрямком може стати визначення особливостей удосконалення монологічного мовлення учнів 5-7 класів на різних за типом уроках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біляєв О.М., Симоненкова Л.М., Скуратівський Л.В., Шелехова Г.Т. Концепція навчання державної мови в школах України// Дивослово.– 1996. –№1.–С.16-22.
2. Програми для середньої загальноосвітньої школи: Українська мова 5-11 класи.– К.: Шкільний світ, 2001.–81с.

3. Нікітіна А.В. Лексико-стилістичний аналіз тексту як засіб удосконалення комунікативних умінь і навичок учнів 5-7 класів: Дис. ... канд.пед.наук: 13.00.02.– К., 2000.– 198с.

УДК 371.3

Резніченко Н.О.

МЕТОДИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОБОТИ З ВИРАЗНИМИ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НА УРОКАХ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

В останні роки лінгводидактика намагається знайти відповідь на питання, як організувати процес навчання мови, щоб привернути увагу учнів до виразної сторони досліджуваних мовних явищ, навчити школярів цінувати художнє слово і на прикладі зразкових текстів створювати власні висловлювання, що є умовою для формування комунікативно розвинутої особистості.

Одним з найбільш перспективних напрямів сучасного викладання мови та літератури є інтеграція лінгвістичного і літературознавчого підходів до вивчення виразних засобів художнього тексту на уроках російської мови (М.Шанський).

Ці положення і визначають **актуальність** досліджуваної нами проблеми.

Ретроспективний аналіз літератури показує, що в методиці розвитку мовлення розглядалися окремі питання, пов'язані з навчанням школярів використанню виразних засобів мови в усному та писемному мовленні, разом з тим відсутні дослідження, у яких були б систематизовані й узагальнені методичні передумови роботи з виразними засобами художнього тексту. Зважаючи на це **метою** статті є розв'язання даного завдання.

Історія питання вивчення художнього тексту і його виразних засобів як у лінгвістиці, так і в лінгводидактиці, має багатовікову традицію. Відомо, що спостереження за виразними засобами мови мають місце ще в "Поетиці" Аристотеля, в російських риториках і курсах теорії словесності XVIII-XIX ст. (І.Давидов, М.Кошанський, М.Ломоносов, А.Мерзляков, А.Нікольський, Ф.Прокопович і ін.), а також у курсах поетики і вступів до мовознавства та літературознавства, в теорії літератури. Вважалося, що виразність мови повинна створюватися за допомогою певних прийомів образності, "содержательно оправданным введением в текст эпитетов, фигур, тропов" [7: 258], тропи при цьому розглядалися як "украшение периодов" [7: 109].

У 30-ті роки XIX століття в практиці викладання педагогів-методистів виділяється емоційний момент у сприйнятті і тлумаченні художніх текстів (В.Стоюнін, В. Скопін). Учителі акцентують увагу на вивченні мови художніх творів. Так, В.Стоюнін переконливо відстоює необхідність літературного аналізу, вивчення прийомів художнього втілення образів. Більш того, з розбором кожного твору дослідник пов'язує заняття з теорії літератури, основним компонентом яких є аналіз елементів художньої манери письменника, поетичних засобів. Заслуга В.Стоюніна і В.Скопіна полягає в тому, що розроблено методику "естетичного читання", в якій визначено психологічні передумови розуміння виразних засобів.

У 60-70-і роки XIX століття на уроках словесності виникає новий напрямок – логіка лінгвістичного аналізу. Так, В.Лебедев рекомендує вивчати тропи в розділі стилістики. Аналіз тропів пропонує В.Водовозов у своїй книзі "Словесность в образцах и разборах", де докладно описує прийоми теорії літератури і мову художніх творів.

На початку XX століття художній текст стає об'єктом дослідження провідних учених, методистів, педагогів. Аналіз методичної і навчальної літератури дозволяє виділити два основних етапи становлення методики розвитку мовлення в системі навчання російській мові: перший етап (кінець XIX ст. – початок XX ст.) і другий етап (60-і – 90-і рр.).

Перший етап значний самою постановкою проблеми мовленнєвого розвитку, оформленням розвитку мовлення в самостійний розділ на місці риторики.